नं० ८४५-घ

सामुद्रिकम् (ज्योतिषम्)

नं० ८४५-घ (संपूर्णम्)

पत्राणि १२

१२ पत्राणि

नं० ८४५-च
सामुद्रिकम (ज्योतिषम)
पत्राणि १२ (संपूर्णम)

११६१

सामुद्रिक प. १२

सा॰ मु॰ १

ॐ श्रीगणेशाय विघ्नहर्त्रे सिद्धिकर्त्रे नमः ॥ ॐ आदिदेवं प्रणम्यादौ सर्वज्ञं सर्वदर्शिनं सामुद्रिकं प्र
वक्ष्यामि शुभांगं पुरुषस्त्रियोः १ पूर्वमायुः परीक्षेत पश्चाल्लक्षणमेव च आयुर्हीननरानार्या ल
क्षणैः किं प्रयोजनं २ वामभागे तु नारीणां दक्षिणे पुरुषस्य च निर्दिष्टं लक्षणं तेषां समुद्रवचनं य
था ३ पंचदीर्घं चतुर्ह्रस्वं पंचसूक्ष्मं षडुन्नतं सप्तरक्तं त्रिविस्तीर्णं त्रिगंभीरं प्रशस्यते ४ बाहुने
त्रांतरं चैव जानुनासा तथैव च स्तनयोरंतरं चैव पंचदीर्घं प्रशस्यते ५ ग्रीवा प्रजननं पृष्ठं ह्रस्वं जंघे च
पूज्यते ह्रस्वानि यस्य चत्वारि स पूजामाप्नोति मानवः सूक्ष्माण्यंगुलिपर्वाणि केशास्थि दशनास्तथा
त्वचः सूक्ष्माणि येषां च ते नरा दीर्घजीविनः ७ कक्षा कुक्षिस्तु वक्षश्च घ्राणस्कंधं ललाटिकाः स
र्वभूतेषु निर्दिष्टे

ॐ॰ १

ग्रीवा कम्बुग्रीवो महत् उत्तमा [illegible] । इति गललक्षणम् ॥
सर्वाकारा [illegible] सर्वेषां [illegible] निर्दिष्टाः नवै
[illegible] कम्बुग्रीवेन [illegible]

सा॰ शु॰ १ येषांतेनराज्ञःखभाजिनः ह्रिणयंतेविपुलांगुष्ठानंधाचाधानगामिनः उन्नतैस्तुसमस्निग्धैरसितैः।
सुखभाजिनः स्थूलरक्तैर्लघानामैर्नखैर्वलेसुकर्नराधिपाः यस्याप्रदेशिनीदीर्घाअंगुष्ठेचव्यतिक्रमे
न स्त्रीभोगंलभतेनित्यंपुरुषोनात्रसंशयः मध्यमायांचदीर्घायांभार्याहानिर्विनिर्दिशेत् अना
मिकायांदीर्घायांविद्याभोगीभवेन्नरः साचह्रस्वाभवेद्यस्यतेनविद्यान्यपरदारगं यस्यप्रदेशिनीह्रस्व
लाभतेस्त्रैवकनिष्ठिका ह्रस्वाङ्गोष्ठायभोगायात्रस्वादीर्घामदेशिनी समानमध्यमात्रेणाश्रि
येदीर्घाकनिष्ठिका प्रसिद्धिनाभिज्ञेस्तामिरंगुलीभिस्तुमानवः दासोवदासकर्मागासस्त्रुड्चवचनेयथा
अंगुल्योपिसमादीर्घाःसंहतास्तुसमुन्नताः येषांप्रदक्षिणावर्ताःपार्थिवास्तेनसंशयः। इतिसा
मुद्रिकेपादांगुलीलक्षणं ॥ नखैःश्वेतैस्तुविक्रान्तैस्तेनराज्ञःखभाजिनः महापापाश्चनिकृष्टवेति
पुरुषाहरितैर्नखैः ऊनकोशैर्वयेस्तेवाःकामभोगविवर्जिताः वक्रान्तैःस्फाटिकैःस्थूलैर्नखैर्दरि
द्रभाजिनः इन्द्रगोपकसंकाशैर्नखैर्भवतिपार्थिवः ताम्रैर्नखैस्तथैश्वर्यमात्रवेनीहमानवाः वन्ते
लैस्तुनखैश्चर्येपुष्टिनैःस्वभगोभवेत् स्निग्धैरूक्षपरिनैस्ताम्रैर्नखैर्भवतिभूपतिः ॥ इतिसामुद्रिके
स्तललक्षणम् ॥ धनिनस्तलवाजिजंघाराजानोमृगजंघकाः दीर्घाह्रस्वःस्थूलजंघाभिर्जायतेधा

नगामिनः सिंहजंघा व्याघ्रजंघा धनकीर्तिप्रदायकाः रोमजंघा वनेचा च दारिद्र्यसापरितानि शृगाल
समजंघानां लक्ष्मीस्तेषां न जायते मीनजंघा स्वयं लक्ष्मीः समाप्नोति न संशयः स्थूलजंघाश्च ये क्ष्मा
स्वस्त्रियं भुंजंति मानवाः उष्ट्रजंघा नरा ये च नित्यं भाग्यविवर्जिताः दुःखिनः काकजंघाश्च जंघालक्षण
दारुणम् । इति सामुद्रिके जंघालक्षणम् ॥ एकरोमो भवेद्राजा द्विरोमो धनवान्भवेत् त्रिरोमः पं
डितः सौख्यो बहुरोमा दरिद्रता । इति रोमलक्षणम् । हंसमयूरतितिरमत्तगजगताः स नराधिपाः
वृषभाश्च शुकानां च गतिर्भोगवतां भवेत् जलोर्मिसदृशाश्चक्राकोलूकसमा गतिः दुःखक्षयकरी
तेषां दुःखशोकभयंकरी श्वानोष्ट्रमहिषाणां च खरसूकरयोस्तथा गतिर्येषां समाख्याता ते नरा
भाग्यवर्जिताः । इति सामुद्रिके गतिलक्षणम् ॥ दक्षिणावर्तलिंगेन स नरः पुत्रवान्भवेत् वामा
वर्तेन लिंगेन नरः कन्याप्रजायते स्थूलं ह्रस्वं भवेल्लिंगं स नरो दुःखवान्भवेत् प्रलंबवक्रलिंगेन दु
ष्टः सुखभोगिनः एकैकधारलिंगेन नरो भवति पार्थिवः द्विधारे धनवान्स्याद् बहुधारा दरिद्रता ॥
इति लिंगलक्षणम् ॥ मीनगंधेन शुक्रेण धनवान्पुत्रवान्भवेत् हविर्गंधेन शुक्रेण गर्भाः प्रजायते न
रः मधुगंधेन शुक्रेण नरः स्त्रीजनवल्लभः पद्मगंधे भवेद्भूयो महोद्यानपार्थिवः क्षारगंधे भवेन्निःस्व

सा॰
शु॰
३

मांसगंधेन तस्करः वसनीच वसागंधे [illegible] गंधेन [illegible] दुःखितः कटुगंधेन शुक्रेण [illegible] दुःखभोगवान्
क्षारगंधेन शुक्रेण नरा दारिद्र्यभागिनः [illegible] पद्मोवर्णेन शुक्रेण भवेद्राजा न संशयः [illegible] वर्णेन शु
क्रेण देह [illegible] वेन्नरः ॥ इति वीर्यवर्णलक्षणम् । समपादोपविष्टस्य महीं स्पृशति ।
मेहने सभवेद्दुःखितो नित्यं दारिद्र्येण च पीडितः समपादोपविष्टस्य गुल्फौ स्पृशति मेहने ईश्वरत्वं
विजानीयात्स्थाविनो भोगिनो नरः सिंहव्याघ्रसमं यस्य हस्ति भवति मेहने भोगवांस्तस्य विज्ञेयस्तथा ।
तुरगमेहनम् । इति सामुद्रिके लिंगाधिकारः ॥ अलक्तसदृशं रक्तं जायते यस्य शोणितम्
धनवान्भोगवांश्चैव स नरः परिकीर्तितः मधालाक्षिग्धरक्ताच शोणितं यस्य देहिनः राजानं तं विजा
नीयाद्धैवतासमहाबलः पद्मपत्रनिभं यस्य देहे भवति शोणितं जायते बहुधा कन्या दुःखितश्च सदा
भवेत् गोमायुसदृशं यस्य श्यानो [illegible] स्य च सभवेद्दुःखितो नित्यं धनहीनो न संशयः ॥ ॥
इति सामुद्रिके रुधिरलक्षणं ॥ विस्तीर्णा कठिना स्निग्धा शुभा पुंसां प्रशस्यते निर्मांसा च कटिर्वेस्तिले
नराः दुःखभाजिनः सिंहव्याघ्रसमा येषां कटिस्ते च नायका राक्षसवानरास्तुल्याः कटिर्येषां न शोभनाः
इति कटिलक्षणम् ॥ न्यग्रोधरोमराधको मयूरोदरसन्निभः मंडूकसदृशो यस्तु स नरः पार्थिवो भवेत् ३

व्याघ्रोदरो गजपतिः सार्ङ्गालोदरोधमः नरः सिंहोदरो यस्तु धनधान्यसमृद्धिमान् । इति सामुद्रिके
उदरलक्षणम् । वर्तिरा चातिगंभीरा नाभिश्च सा प्रशस्यते उत्तानविरला नाभिः सदा दुःखप्रदायिनी
गंभीरे भूपतिः ज्ञात्वा उत्ताने स्त्रीगुवेत्सकः इति नाभिलक्षणम् । उन्नतोपचितो येषां उन्नतस्निग्धोप
योधरौ स्तनरोमेषु नेहरो भोगवंतः स्वकर्मभिः उन्नतो नैव स्निग्धश्चापि शिथिलो च पयोधरौ निर्मांसौ च
ऊर्ध्वौ चापेन नराः दुःखभोगिनः । इति नरस्तनलक्षणम् । विस्तीर्णं वदनं येषां मांसलोपचितं समं
स्थानायकस्तं विजानीयात् द्रुमभोगं महाधनं जानुनी मांसले स्निग्धे ह्रस्वे विस्तीर्णं वत्सले इष्टकाभाकटी श
स्यामध्यं तत्रकुलसि सोमपं । इति सामुद्रिके हृदयलक्षणं । सिंहपृष्ठो नरो यस्तु धनं तस्य विनिर्दिशेत्
कूर्मपृष्ठो भवेद्राजा धनसौभाग्यभाग्भवेत् । इति पृष्ठलक्षणम् । प्रलंबबाहुः स्वामी स्यान्नरः सर्व
गुणान्वितः ह्रस्वबाहुर्भवेद्दासो नीचः परकरः स्मृतः । इति बाहुलक्षणं । यस्य मीनसदा रेखा कर्मसि
द्धिः प्रजायते धनाढ्यस्तु स विज्ञेयो बहुपुत्रो न संशयः प्राप्नोति छत्रं करे यस्य दंडेन सहितं तथा चामराद्धि
तयं चापि चक्रवर्ती सजायते स्वस्तिके जनसौभाग्यं मीने सर्वत्र पूजिता श्रीवत्सेवांछितां लक्ष्मीं गवाढ्य
ह्यामके नत्र ध्वजे वज्रांकुशाक्षत्र यो वा प्राद्ययस्तले पाणिपादे प्रदृश्यंते यस्यासौ श्रीपतिः पुमान् ।

सा॰ मु॰ ५

शाखिनोमरुदेशासिंधवश्चक्रगादोषमाः यस्याङ्गुष्ठे भवेद्रेखा राजानं तं विनिर्दिशेत् द्वाभ्यां च यवमालाभ्यां
राजमंत्री धनी बुधः एकया यवपंक्त्या तु श्रेष्ठो बहुधनोचितः मणिबंधे यवश्रेण्या लिखितश्च नृपो भवेत्
यदि ताः पाणिपृष्ठेपि तनोप्यत्वं नरं फलं त्यागाय श्रोणिगंभीराः स्वरेखा पमफपिंगला सूक्ष्माः श्रियेन
चेत्तेसां सौभाग्य यवमूलकाः छिन्नाः सपल्लवी हृत्ता विषमा स्थानकच्युता विवर्णाः स्फुटिनाः कृष्णानी
लान्यथवनोत्तमाः क्लेशं सपल्लवी रेखा विच्छिन्ना विघ्नसंशयः कदनं पक्षपातख्या विनाशं विषमापयेत्
मध्यमांगनरेखायाः प्रदेशिनीमदाधिका प्रभूरत्नान्वितः पत्नः श्रियश्च विपदोन्यथा अनामिकां चरेखा
याः कनिष्ठायास्सदाधिका धनवृद्धिकरी पुंसां मातृपक्षोबहुस्तथा ऊर्ध्वरेखा मणिबंधात् ऊर्ध्वगा सा तु पंच
धा अंगुष्ठाश्रयिणी सा च राज्यलाभाय तेन रः राजा राजसमृद्धो वा तर्जनीगतयानया मध्यमांगतया चा
र्यः ख्यातो राज्याय सोऽयतः अनामिकामयोत्वान्तु सार्थवाहो महाधनी कनिष्ठागतया सत्यानया श्रेष्ठो भ
वेद्बुधः श्लाघ्यश्चाल्लोलरुणो स्वेदाढ्यैः स्निग्धश्च मांसलः श्लक्ष्णताम्रनखो दीर्घांगुलीको विपुलं करः
पाणिस्वेद्गहेनस्त्रोणेन धनी नीलो न मध्यपः पीतेनागम्यनारीकः रूक्षेन वदनोभिनः अरेखा वा बहुरेखा वा
येषां पाणितलं न्यूणं तेस्युरल्पायुषो निःस्वाः दुःखिता नात्र संशयः मणिबंधात्पितृलेखा करभाद्विभवा ५

कष्ठोः रेखेद्वे यानि तिस्रोपि तर्जन्यंगुष्ठकांतरं रेखांरेखाढ्माभिस्तु संपूर्णा दोषवर्जिताः तेषां गोत्र
धनायुर्वृद्धिसंपूर्णान्यनन्यायानन्त करभे गत्वा मिलितयोः मातृपित्रोस्तु रेखयोः दृष्टबंधो विनिर्दिष्टे
दृष्टभंगोन्यथास्मृतः श्वाकलैरेखाकनिष्ठांतलैरेखाः स्वर्गहिंसामदाः समाभिः सुभशीलानां विषमाभिः
कुशीलिकाः श्वाकलैरेखावसात्राभिर्लेखाभिर्माणिबंधनः स्थष्टाभिर्भ्रातरोसृष्टेनराभिर्भगिन्यस्मृताः
उत्तुंगानैवयावंत्योंगुल्येजीविनोरेखयोः पंचविंशतयो ह्येयास्तावंत्यः शारदाबुधैः मणिबंधोत्थरेखास्था
कलैरेखायायांतपल्लवाः संपदस्ते बहिर्यांते विपदांगुलिसंभवाः यवैरंगुष्ठमध्यस्थैर्विद्याख्याति विभू
तयः शुक्लपक्षे तथा जन्म दक्षिणांगुष्ठगोस्तैः कृष्णपक्षे नृणां जन्म वामांगुष्ठगतैर्यवैः यवैरंगुष्ठमू
लोवैस्तनसंख्यास्तनयो नृणां अनामिकांत्यपर्वस्थप्रतिरेखाप्रभुत्वकृत् ऊर्ध्वोत्थनत्तलेनस्याधर्मरेखम
श्रच्यते अंगुष्ठपितृरेखांतर्गतरेखापदप्रदा अपत्यरेखाः सर्वाः स्युर्मध्येंगुष्ठतलांतरे स्निग्धानंग
लिमध्यानि द्रव्यसंचयहेतवे नातिचाच्छिद्रकराणि त्यागशीलस्ततो नरः प्रकोष्ठाभिमुखलस्य मन्स्यः
श्रीवृद्धिकारणे संपूर्णोकिं पुनरूर्ध्वतः पाणिमूलाश्रितोन्नृणां ग्रामग्रामम वज्राकारमध्यतद्दृष्ट
ने वाणिज्यं सिद्ध्यते तस्य पुरुषस्य न संशयः ऊर्ध्वरेखाः करोर्ध्वगतरेखाः स्वांगुलकृत्य नानाभोगसहवासी

सा॰ मु॰ ५ 5

नाः सप्तस्वचनेयथा आवर्तोदक्षिणः शस्ताः सांगुष्ठांगुलिपर्वसु नाम्बस्निग्धोछिद्रोत्तंगपर्वसुद्रौक्ष्मान
त्वोः शुभाः नवोष्ठबिंदवः श्वेताः आल्पोस्तुगणयोरपि शूागोनवः प्रशस्ताः स्युरितिभोजनन्दपोभ्यधात् त्रिको
णोवेत्वयाशीरमस्त्रलोहूषलादिना वक्रनाहस्तमात्रेणशृष्ठः स्यात्कृषीवलः ॥ इतिसामुद्रिकेकर
रेखालक्षणम् ॥ ग्रीवातिवर्तुलायस्यपूर्णाकुंभसमाभवेत् पार्थिवः सतुविज्ञेयोधनवान्धान्यसंकु
लः शाखग्रीवाप्रशंसंतिशुष्कोह्रस्वग्रीवकाव्रतः दीर्घग्रीवाबकग्रीवाधिःविग्रीवाविवर्जिताः इतिग्रीवा
लक्षणं । वृषस्कंधगजस्कंधकदलीस्तंभमेवच महाधनामहाभोगास्तेसर्वेपार्थिवोपमाः । इति
स्कंधलक्षणं । चंद्रबिंबोपमंवक्त्रंधर्मशीलः सदाभवेत् मृगास्यूषकवक्त्राश्चनेनराभाग्यवर्जिताः करा
लवक्त्रपुरुषाधनहीनाः प्रकीर्तिताः ह्रयोवक्त्रानरायेतुः स्वदारिद्रभोगिनः इतिमुखलक्षणम् ।
यस्यगलौचसंपूर्णौपद्मपत्रसमप्रभौ भोगवान्स्त्रीप्रियश्चैवसर्वविद्याधरः स्मृतः सिंहव्याघ्रगजेंद्राणां
कपोलौसदृशौयदि कृषिभोगीभवेन्नित्यंबहुपुत्रश्चजायते । इतिगललक्षणम् । रक्ताधरोन्नपतिः
स्यात्कृशोष्ठश्चदुःखितः स्थूलाभ्यांसंकराभ्यांचनराश्चत्येतदुःखिताः । इतिसामुद्रिकेऽधरलक्षणं ।
कुंदकुड्मलसंकाशादंतोस्त्रिपतयः स्मृताः रक्ताश्चनरदंताश्चनित्यंक्षुधान्वर्तहिताः सस्तेहेरुकमलेदंतेः ५

दाडिमीबीजसन्निभैः स्निग्धैः सरलास्तेयाः क्षीणांबंधस्यकारकाः दुःखितोविकृतैर्दन्तैर्दन्तैर्मूषिकस
न्निभैः समभागमामिलितैर्दंतैर्विद्यावान्दंतैःपुनः द्वात्रिंशद्दशनोराजाभोगीस्यादेकहीनकः त्रिंशद्दंता
स्तुसुखिनःपंचहीनास्तुदुःखिनाः । इतिदंतलक्षणम् । कृष्णजिह्वोभवेद्दासःसनरोदुःखसाधनम्
समलायांजिह्वायांसंभवेत्पापकारकः स्थूलजिह्वास्तथाक्रूरानराश्चन्दनभाषिणः श्वेतजिह्वानरा
येतेशौचाचारविवर्जिताः पद्मपत्रसमाजिह्वाभोगवान्मिष्टभोजिनः रक्ताजिह्वाभवेद्यस्यविद्यालक्ष्मी
मवाप्नुयात् । इतिजिह्वालक्षणम् । कृष्णतालुर्नरायेतेभवंतिकुलनाशकाः पद्मपत्रसमंतालुः
सनरोभूपतिर्भवेत् श्वेततालुर्नरायेतेधनवंतोभवंतिते रक्ततालुर्नरायेतेधनभोक्तानसंशयः पीन
तालुर्नरायेचसंभवेन्मानवाधिपः सचभोगीभवेन्नरस्यसमुद्रवचनंयथा । इतितालुलक्षणम् ॥
हंसस्वरोनरोधन्योमेघवत्स्वरनोऽल्पः भृंगोपमस्वरायेतेभोगवंतोनरास्वराः कोमलस्वरानरायेतेभाग्य
वंतोभवंतिते खरकाकस्वरायेचनिर्धनाःपापकारिणः । इतिस्वरलक्षणम् । पार्थिवाःशुकनासाःस्यु
र्दीर्घनासाश्चभोगिनः ह्रस्वनासानरायेतेधर्मशीलाश्चतेविदुः हस्तिनासासमायेचपीननासाश्चयेनराः
पीननासाश्चयेमर्त्याःसर्वेतेजनवल्लभाः स्थूलनासावक्रनासानासिकाश्रेष्ठमध्यगा तेसर्वेदुःखिनोज्ञेयं

सा॰ सु॰ ५ धानशीलविवर्जिताः । इति सामुद्रिके नासिकालक्षणं । रक्ताक्षीधनवंतस्याद्व्याघ्राक्षीचानकोपमा
ऊक्केटाक्षीसदादत्ता मृगाक्षीशुभलोचना विशालहंसनेत्राये भवंतिपुरुषाधमाः मयूरनकुलाक्षाश्च
सर्वेतेमध्यमाःस्मृताः श्वानन्तलोचनाश्चौराः पिंगाक्षाःक्रूरकर्मठाः गवाक्षाःशुभगानित्यं केकराक्षा
6 दुराचाराः । इति चक्षुलक्षणम् । ह्रस्वकर्णौनराभोगी दीर्घकर्णाश्चमध्यमाः रोमकर्णामनुष्या
येसर्वेतेसुखभोगिनः । इति कर्णलक्षणम् । छत्राकारंनरेंद्राणांशिरोदीर्घंतदुःखितं प्रथमानोघ
टाकारंपापिनांसंप्रदेशनः । इति मस्तकलक्षणं । विशेषःपुनरेकोत्रभ्रुवोर्मध्येयदीक्षते ऊर्णांश्वे
रोमतेनास्यराज्यंनैवविसंवदेत् । इति रोमलक्षणं । ललाटेचार्धचंद्राभभवतिपृथिवीश्वरः विपुले
नललाटेनधनाढ्योभवतिनरः अल्पेनतुललाटेनत्वल्पायुर्जायतेनरः उन्नतेनललाटेनधनाढ्यो
जायतेनरः विषमेनललाटेनदुःखिताजर्जरानराः खरकर्मरतानित्यंप्राप्नुवंतेवधबंधनं त्रिसूलंकुलि
शंचापिललाटेयस्यदृश्यते ईश्वरंतंविजानीयात्सर्वदाजनवल्लभः पंचभिःशतमादिष्टमशीतिश्चत
भिस्तथा भवंतितिसृभिःषष्टिर्द्वाभ्यांचविंशतिस्तथा एकेकेनललाटेनविंशतिःपरिकीर्तिताः अरे
खेनललाटेनविज्ञेयापंचविंशति रेखाःपंचललाटस्थाःसमाःकर्णान्तगोचराः भोगिनंयस्यगोभीरंतंवि १

यान्त्सकलाफलं ललाटे यस्य दृश्यंते शुभरेखाश्चतस्रः श्रशीत्याफभवेत्तस्य पंचरेखाः शतंभवेत्
ललाटेयस्यदृश्यंतेरेखात्रयमनागमे षष्टिवर्षाणिनिर्दिष्टंनारदस्यवचोयथा ललाटेयस्यदृश्यंते
रेखाद्वयमनागमे वर्षाविंशतिनिर्दिष्टंनारदस्यवचोयथा ललाटेयस्यदृश्यंतेस्वस्तिकाचसमायु
ता शतायुःफलंविजानीयान्नारदस्यवचोयथा । इतिसामुद्रिकेललाटलक्षणम् । उदितैःस्फु
टितैर्वृत्तैःस्थूलैःस्यान्नरकोभवेत् दुःखिनःपुरुषास्तेयाःक्षुधाचपरिपीडिताः विरलामधुराः
केशाःस्निग्धाभ्रमरसन्निभाः मधुवर्णाश्चयेकेशास्तेनराःसुखभागिनः नासिकानेत्रदंतोष्ठकर
कर्णौघ्रिणानराः समाःसमेनवित्तेयाविषमाविषमेनतु गतिस्वरास्थित्वङ्मांसनेत्रेश्रेष्ठराकेनतु
णो यानमन्नाधनंभोगंसर्वेयोषित्क्रमाद्भवेत् सर्वतेदक्षिणेपुंसांस्त्रीणांवामेशुभप्रदः स्फुरणं
स्पर्शनेलक्ष्मतिलकोमषकोव्रणः । इतिसामान्यलक्षणं । इतिसामुद्रिकेपुरुषलक्षणानि ।
अथस्त्रीणांलक्षणानिकथ्यंते । नद्याविज्ञाययत्नेनशुभाशुभमितिस्थितिं वदंतिचमयोसेच।
स्त्रीणांवक्ष्यामिलक्षणं कीदृशींवरयेत्कन्यांकीदृशींचविवर्जयेत् कीदृशीकुलबालाचत्व।
मिदंवक्तुमर्हसि । समुद्रउवाच । अंगलक्षणलावण्यकुलजात्यावलंकृता कन्यकोद्वहणेया।

सा॰
मु॰
८

रूपवतीमपांगविपक्षा शुभमात्कर्षितोयावत्कर्षमेकादशंभवेत् तावत्कुमारिकालोकेन्यायसुद्धा
हमर्हति पूर्णचंद्रमुखीकन्याबालसूर्यसमप्रभा विशालनेत्रारक्तौष्ठीसाकन्यालभतेसुखम्
रक्तपादौपरीदेशनखं शल्यस्तनलास्तथा पाणिरेखाचजंघाचकटिनाभिस्तथैवच कृशोदर
पृष्ठंचस्तनौकर्णौभ्रुजोतथा वक्षःस्थलललाटेच शिरःकेशास्तथैवच रोमराजीस्वरवर्णग्रीवं
नासादयस्तथा एतत्सर्वंपरीक्ष्येनकन्याशास्त्रविशारदः पादौसमाग्रलौस्निग्धौभूम्यांयदिप्र
तिष्ठितौ यस्याःसकोमलौरक्तौसाकन्यासुखमेधिनी अंगुष्ठेनातिरिक्तेन भर्तारंचैवमन्यते पृथु
पृष्ठैःपतिर्हन्यात् कृशपृष्ठैःपतिव्रताः उन्नतैस्तुस्मासौख्यंमत्स्यस्तथैवच स्वस्तिकैःपद्मवर्णैस्तु
पृथुवेतःस्त्रियःस्मृताः चंद्रपद्मध्वजच्छत्रंस्वस्तिकंवर्धमानकः यस्याःपादेषुदृश्यन्तेसायाल्लाराज
योषितः यस्याःपादतलेरेखानञ्जनीयानिचोर्ध्वगा भर्तारंलभ्यतेपीतंप्रियाभर्तुस्तुयोषितः पदेमद
र्शिनीयस्यास्तुगुष्टाग्रेव्यतिक्रमेत् नसाभर्तृगृहेतिष्ठेत्स्वच्छंदाकामचारिणी पादेमध्यमिकाचैवमे
ग्रलीयमतिक्रमेत् दुःशीलादुर्भगाचैवतस्मात्ताःपरिवर्जयेत् यस्यास्तुनाभिकाकृत्स्नानाविदुःक
लहमियां भूमिंनस्पृश्यतेयस्याःरोदन्तेसापतिद्वयं पादेकनिष्ठिकाचैवभूमिंनस्पृशतेयदि भर्तारं ८

यद्यमं हृत्वाङ्गुलीयेष्वपि निषिप्तं समं नाभूमिसंलग्नं यस्या अङ्गुष्ठयोर्मलं अङ्गुष्ठोऽङ्गाव्यस्तु ते सा पत्युः सेना
नवर्धिनी । इति सा अङ्गुलिके स्त्रीपादाङ्गुली लक्षणम् । उन्नतपार्ष्णिर्दुःशीला महापार्ष्णिर्दरिद्रता
दीर्घपार्ष्णी अप्यतिक्लिष्टा समपार्ष्णिः सुशोभना । इति पार्ष्णिलक्षणम् । विषमैः कृशैर्गुल्फैर्नार्य्यः
स्युः कलहप्रियाः निगूढगुल्फया नारी सा नोसंस्थत्वमेधते इति गुल्फलक्षणं । काकजंघा
स्थूलजंघा या या च रोमशा ग्रन्थिका अचिरेण पतिं हन्त्येव वैधव्यसम्भवोस्तयोः इति जंघालक्षणं । यस्याः
स्तनौ यास्तौ तनूरोमविवर्जिताः ग्रीवा रेखात्रयोपेता बिंबाकाराधराधरा कूर्मपृष्ठभगा यस्याः कूर्म
स्निग्धं सुशोभनं धनधान्यवती सा स्यात्पुत्रया पुत्रवती भवेत् निर्मांसं चातिदीर्घं च भगं शुष्कं शरायतं
दारिद्र्यं एवमाप्नोति दौर्भाग्यं च विनिर्दिशेत् उन्नतैर्दक्षिणैः पार्श्वैः स्त्रियः पुत्रप्रदायिकाः वामोन्नता
भागवांश्च सा च कन्यां प्रसूयते अश्वत्थदलसंकाशं सुसंगूढमणिस्थितं यस्याः सा सुभगा कन्या
धन्या भोगैरवाप्यते आवर्तः स्तनभवे यस्या भगस्योपरि मस्तके न स्या विवर्धते पुत्रो धनधान्यसमन्वितो
कूर्मपृष्ठा गजपृष्ठा समरोमाल्पनासिका विस्तीर्णा पद्मपत्राभा पृष्ठे ते सुभगा भगाः खरोरखरोमा
चश्चका दीर्घा च नासिका संकटा विरला चेति पृष्ठे ते भगा मध्यमाः उत्सोन्नतिलकं यस्या रक्तं जं जमसे

सा॰ सु॰ ८

8

निम्नं अथवा दक्षिणे भागे प्रशस्ता सा निगद्यते । इति सामुद्रिके स्त्रीणां भगलक्षणं । धान्यगंधा च या
नारी निम्बगंधा च या भवेत् वर्जनीया प्रयत्नेन यदीच्छेच्चिरजीवितं क्षीरगंधा त्यजेत् कन्यां नैव कटुगंधि
नी रक्तगंधां त्यजेत् कन्यां सा कन्या दुःखदायिनी गोमूत्रहरितालाभ्यां गंधो यस्याः प्रवर्तते दुष्टगंधा त्व
या नारी तां नारीं परिवर्जयेत् नेत्री उष्णसमा गंधा लाक्षागंधा त्वधिका नस्या नैव भवेद्भर्ता दुःखिता नैव
जायते चंपकादिकपुष्पाणां यदि गंधो भवेत्स्त्रियः सुभगा सा भवेन्नित्यं भर्तारि वशवर्तिनी या च स्व
क्ष्वेदरीगंधा मत्स्यगंधा च या भवेत् उग्रगंधा च या नारी तां नारीं परिवर्जयेत् । इति स्त्रीणां गंधलक्षणं ।
नितंबबिंबमुन्नांगं विस्तीर्णं यस्यास्तु स्त्रियः मध्यं वलित्रयोपेतं कृशं च शुभरोमजं इति नितंबलक्षणं
गंभीरनाभिर्या नारी दक्षिणावर्तका शुभा समांसला सुस्पष्टा स्निग्धा सा नारी सुखमेधते नाभ्युन्नता भवे
यस्या लांछनं मशकोपमं कुंकुमोदकसंकाशं प्रशस्ता सा निगद्यते । इति स्त्रीनाभिलक्षणम् ॥
मंडूककुक्षिर्या नारी न्यग्रोधपरिमंडिता एकं जनयते पुत्रं स च राजा भविष्यति । इत्युदरलक्षणम् ।
स्तनौ च सुदृढौ यस्याः पीनोन्नतपयोस्तनौ समौ समलौ च सुस्निग्धौ समौ भाग्यवती भवेत् यस्याः स्तनौ
घनौ स्निग्धौ चिररोमविवर्जितौ सा स्त्री नाशौ वर्जयेद्यो च सा पतिं लभते सुखं यस्याः पयोदरे वामे त्वासितं ८

तिलकंभवेत् कोणकेदेसशुभ्राछासाकन्यासुखदायिनी लग्नौचयौस्थिलौयस्यालघुचविरलौ
पुनः निर्मांसौचनिस्तेजौसाप्रियाचनशोभना । इतिस्त्रीस्तनलक्षणम् । ग्रीवयालंबयाचेडी
दरिद्राह्रस्वयातया कुलस्यनाशिनीनारीदीर्घयाभजतेपुनः यस्याग्रीवासुवृत्तास्याद्रेखात्रय
समन्विता दक्षिणावर्तसंकाशासौभाग्येनाधिकाभवेत् । इतिस्त्रीकोटलक्षणम् । रक्तजिह्वा
तयानारीसाभवेत्सुखभागिनी नित्यंवर्धयतेपुत्रैःसुकुमारात्तमोहिनी श्वेतायांचजनेमृत्युम
लिनायांधनक्षयं श्यामायांकलहोनित्यंवर्णाच्छेदोविनिर्दिशेत् । इतिजिह्वालक्षणं । श्वेतेन
तालुनादासीकृष्णेनविनाकृष्णतालुना हरितेनचरूक्षेणरक्तेनालुःसुशोभना । इतितालुलक्ष
णं । विषमाद्दशनायस्याविरलास्यान्नभागिनः सासंक्लेशमवाप्नोतिलक्षः श्वेताःसमाःशुभाः
इतिदंतलक्षणं । रोमशौचातिलंबौवयस्याओष्ठपुटौपुनः विषमौचातिस्थूलौचपतिघ्नीवनिता
भवेत् यस्याओष्ठद्वयंरक्तंरोमकृष्णंसमंपुनः सासंसदलाश्लक्ष्णंसाभर्तुःसुखकारिणी । इत्योष्ठ
लक्षणम् । दीर्घेणनासिकाग्रेणनारीभवतिकोपिनी ह्रस्वेनतुभवेद्दासीपरकर्मकरीसुता चिप
टीनासिकायस्यावैधव्यंसाचगच्छति नातिदीर्घानविस्तीर्णासरलासुखकारिणी पिंगनेत्राभवेन्नारी

सा॰ प्रियासाचभामिनी इंदीवराभाचविज्ञेयावैधव्यंजायतेध्रुवं नयनेकेकरेयस्याः ह्रस्वेनेवातिचंच

सु॰ ले उत्पलसमापिविख्यातानारीलक्षणवेदिभिः । इतिस्त्रीनेत्रलक्षणम् । यस्यास्तुहंसमाना

प॰ याग्रंडेभवतिरूपिका नसाभर्तृगृहेतिष्ठेत्स्वच्छंदाकामचारिणी इतिगंडलक्षणं । एकतिर्यंचे

१ इसंकाशाभ्रूफणासमनासिका अत्यंतमुलीमीतिकरीपत्युःसंपत्करीतथा । इतिभ्रूलक्षणं ।

पूर्णिमाचंद्रसंकाशंहत्स्वेदपरिमंडितं यस्यामुखंसदीनंचसाचलक्ष्मीरिवापरा यस्याश्मुखेतथा

ग्रस्यंयस्याचवलयाभवः यस्याःकृशोनयापादौवाउजंघास्तथैवच । इतिमुखलक्षणं । ला

लाटमुत्तलंयस्याःशरीरंरोमवर्जितं निर्मलंसमंदेहमाफःसौख्यधनमदं यस्यास्त्रीणिमलेवा

निललाटप्रदृश्यतः सापिमारयतिश्रीणिश्वशुरंदेवरंपतिं ललाटेश्वशुरंहंतिनृदरंदेवरंतथा

भर्तारंचभगेहंत्याप्सासाकन्यापरिवर्जिता । इतिललाटलक्षणं । स्थूलकेशाघनिश्रोस्याःहीर्षा

केशाधनमदा पक्षैःकपिलैःक्रूराःस्कंधकेशाचशोभना इतिकेशलक्षणं । हंसस्वरोमेघ

वर्णायानारीदीर्घलोचना यस्याःगृहेसश्रायातिनद्युहंधनभाजनं हंसस्वराक्रोंचस्वरानारीमध ४

पकोकिला चक्रवाकस्वरायासीद्धेमधान्यानिवर्धनी नीचाःस्वरानिर्गभौराश्चरानिमधरस्वरा

श्रेष्ठौ सा जनयेत् पुत्रान् धनधान्यसमन्विता । इति स्वरलक्षणम् । श्रा यत्तौ सुवर्णौ यस्याः समौ च सुज
मात्रकौ भ्रुवौ वंशायकधाकारौ सा कन्या सुखभोगिनी इति कर्णलक्षणं । कट्यावर्तेन वा नारी नाभ्या
वर्तो मृतनप्रजा दृष्टावर्तो धनपतिस्तस्मादेतां विवर्जयेत् कुन्नाशिलयावर्तो यस्या भवति निश्चितं
बहून्नरान् स रमते दुःखिनान्कुलते स्वनः इति भ्रमरलक्षणं । यस्या रोमाणि जंघायां स्वचविकृतं भ
वेत् रोमभिन्न विरावर्तेन शीघ्रं भक्षयते पतिम् उद्धृपिंडिकायान्तवराह्वखररोमका श्वपिराजकुले
जाता दासीत्वमुपगच्छति । इति रोमलक्षणं । यस्यास्तु हृदये नार्या रक्तं च तिलकं भवेत् लांछनं
भवति रक्तं सा नारी शोभना भवेत् लभते वित्तसंपन्नं पतिं च वशवर्तिनं पुत्रत्रयं प्रसूते सा न या कन्या
चन्नष्टे कर्णे स्तने वामे च कुलाभं लांछनं तिलकोपमं स्विन्नैव धनमाप्नोति जायते सा निदुःखिता
इति लांछनलक्षणं । यस्या गमनमात्रेण भूमिकंपः प्रजायते सर्वाणि वैरजननी सृष्टस्य वचोय
था कंपनौ चरणौ यस्याः खर्वौ वा भवतो यदि धनधान्यविहीना सा दुःखदारिद्र्यदायिनी मत्तेभगा
मृगजंघा च मृगाक्षी च मृगोदरी हंसगत्या समा नारी राजपत्नी भविष्यति । इति गतिलक्षणम् ।
कृष्णा श्यामा च या नारी गौरी चंपकसुप्रभा स्निग्धांगी स्निग्धवदना सा नारी लभते सुखं, देहलक्षणं

सा॰ मु॰ १० 10

ललाटे यस्य दृश्येत कुस्तं तिलकमुत्तमं पंचमासेन यत्तस्य धनधान्यसमाकुलान् यस्यास्तु दृश्यमानाय
ललाटे स्वस्तिको भवेत् वाहनानां सहस्रस्य त्वाधिपत्यं विनिर्दिशेत् । इति ललाटलक्षणम् । पीनोरुः
पीनगंडा समशिखरदशनाः पद्मपत्रायताक्षी बिंबोष्ठी तुंगनासा गजगतिगमना दक्षिणावर्तनाभिः स्नि
ग्धांगी चारुवेषा मृदुपृथुजघना सुस्वरा चारुकेशा भर्तास्तस्याः क्षितीशो भवति च सुभगा पुत्रपौत्राढ्या च ।
नारी । ऊर्ध्वस्तनौ कठिनौ करप्रतिमा च रोमा मध्यस्थपत्रसदृशौ विपुले च गुह्ये श्रोणी ललाटमकरू कूर्मसमुन्न
तं च सूक्ष्मो मणिश्च विपुलो ध्रियमाततोति । इति सामुद्रिके स्त्रीणां शोभालक्षणानि । पिंगाक्षी कू
पगंडा खरपरुषरवा स्थूलजंघोर्ध्वकेशी हृदाली वक्रनासा प्रविरलदशना कृष्णताल्वोष्ठजिह्वा शुष्कांगी
संगतभ्रूः जवफगलविषमा वामना चातिदीर्घा कन्यैषा वर्जनीया सुखधनरहिता दुःशीला च नित्यं ।
इति दोषशाकुलक्षणानि ॥ यस्याः पाणितले रेखा प्राकारस्तोरणं तथा अपि दासकुले जाता नरेंद्रं ल
भते पतिं अंकुशं कुंडलं चक्रं यस्याः पाणितले भवेत् पुत्रं प्रसूते सा नारी नरेंद्रं लभते पतिं यस्याः करतले
रेखा मध्यरेखा च दृश्यते राजपत्नी भवाम्यो नित्ये सुखं यमपि वर्धते मंडलं चक्रपद्मं च सूर्याणि कं भवंति तारणम्
यस्याः करतले छत्रं राजपत्नीत्वमाप्नुयात् हस्तं च मेखला यस्या नाभिदेशोपि वर्तुलः सा स्त्री भवति । १०

कल्याणीपतिं त्यजति मासत्रयात् अंतर्भ्रुवोर्ललाटे वा मशकेन समान्विता राज्ञी वापि कपोले च वामे मिष्टाः
त्रथीर्भवेत् रोमैः कनकवर्णैश्च नाभौ च त्रिवलिर्धना नरेंद्रस्य च सा भार्या भवतीह न संशयः । इति स्त्री
णां करोमालक्षणं । ह्रस्वो मनखकेशश्च दंतोष्ठनयनेषु च स्वेदे ह्रस्व विद्यते यासां तासां मत्राः शुभकारणे
अल्पस्वेदा चाल्परोमा निद्राभोजनदुर्बला नेत्रभ्यो न च रोमाणि नारीणां शुभलक्षणं रक्तजिह्वा मृ
गाक्षी च या नारी नागलोचना कृशोदरी गजगतिः स्त्रीणां लक्षणमुत्तमं । इत्युत्तमलक्षणानि ।
परान्नलोपा परपाकपाकिनीं विवादशीलां स्वयमेव चौरिणीं आक्रंदिनीं सम गृहमवेशिनीं त्यजे
च्च भार्यां दशपुत्रपौत्रिणीम् । अतिदीर्घा च ह्रस्वा च अतिस्थूला कृशा तथा अतिकृष्णा च गौरा च
ता दुःशीलवैरकारिणी विकटांगुलिनी या च या नारी छिद्रदा भवेत् सा स्त्री वैरकरी नित्यं समुद्रस्य वचो
यथा कृष्णजिह्वा तिलंबोष्ठी पिंगाक्षी घर्घरस्वरा दशमासान्पतिं हंति सा कन्या परिवर्जयेत् यस्या
निरोमशौ जंघौ रोमशौ च पयोधरौ उष्ठोपरि च रोमाणि सोत्रवैधव्यमाप्नुयात् मातुलिंगोसमौ हस्तौ
लंबमानस्तनद्वयं यदा तदा न संदेहो द्वितीयं कुरुते पतिं महांगुली महानासा महावक्त्री महास्तनी
महानखा च या नारी सदैव दुःखिनी भवेत् आवर्ता स्त्रीणां दृश्यंते ललाटे उदरे भगे भक्षयेत्सा क्षणा

सा॰
शृं॰
१२

ज्ञूनंदेवरंश्वशुरंपतिं लंबोदरीस्थूलशिरारक्ताक्षीपिंगलोचना पतिनोपार्जितंद्रव्यंमन्योनसहभक्षयेत्
अतिदीर्घाभ्रयोऽकृशाअतिस्थूलाभ्रयोकृशा अतिकृशाभ्रयोगौरीषड्रेतेत्र्यंगाभगाः यस्मानस्पर्शनेभू
मिकंनिशंचचतुर्थिका कुमारीरमतेगौरीयौवनेपिनसंशयः नदीनामाचयानारीयानारीफलनाम
नः देवीनामाचयानारीस्वयंभक्षयतेपतिं तीर्थनामाचयाकन्यासाकन्याभृत्यवर्जिता वृक्षनामाच
याकन्यानतांस्वेनावलोकयेत् अदृष्टावर्णज्येष्ठायालक्षणैःपरिवर्जिता नतांपरिणयेत्साधुःसमुद्र
वचनेयथा मातरंपितरंवापिभ्रातरंदेवरंपतिं हन्याकुलक्षणैरेभिस्तस्माल्लक्षणमीक्ष्यते । इतिसा
मुद्रिकेस्त्रीणांमध्यमलक्षणम् ॥ दक्षाक्षामाप्रियालापापतिचित्तानुगामिनी कल्लोलिन्यारूय
करीयासालक्ष्मीरिवापरा बालाखेलनकैःकालेदत्तैर्दिव्यफलाशनैः मोदतेयौवनस्थातुवस्त्रा
लंकरणादिभिः इच्छेन्मध्यवयाःप्रौढारतिक्रीडासुकोमलैः वृद्धातुमधुरालापैर्गौरवेणतुरज्यते
प्रथमं षोडशाब्दाभवेद्वालात्रिंशद्गतयौवना पंचपंचाशतानारीवृद्धावृद्धास्तदनंतरं पद्मिनीचित्रिणी
चैवशंखिनीहस्तिनीतथा नवादिष्टविधानेनाश्चकुल्यास्त्रीविचक्षणैः पद्मिनीवक्रकेशाचस्कंधकेशा
चहस्तिनी शंखिनीदीर्घकेशाचवक्रकेशाचचित्रिणी वक्षस्तनेनचपद्मिन्याचक्षस्तनेचहस्तिनी दी १२

12

ह्रस्तनी च शंखिन्यां चित्रिणी च समस्तनी पद्मिनी दंतशुभा च दंतोन्नता च हस्तिनी शंखिनी दीर्घदंता च
समदंता च चित्रिणी पद्मिनी पद्मगंधा च मद्यगंधा च हस्तिनी शंखिनी क्षारगंधा च मत्स्यगंधा च चित्रि-
णी हंसस्वरा च पद्मिन्या गृध्रशब्दा च हस्तिनी रूक्षः शब्दश्च शंखिन्याः काकशब्दा च चित्रिणी । पंकजा
पानलयेन पद्मिनी वेणुवादितपदेन शंखिनी स्कंधपादक्रमगलेन हस्तिनी नागरेण रमयति चित्रिणी ।
पद्मिन्या सुरतसौरभ्यं स्रसौरभ्यं हस्तिनी चित्रिणी कटिसौरभ्या पादसौभाग्य शंखिनी पद्मिनी कि-
रलकेशा ऊर्ध्वकेशा च हस्तिनी चित्रिणी दीर्घकेशा च जडकेशा च शंखिनी पद्मिनी प्रेमवांछति र-
त्नं वांछति हस्तिनी चित्रिणी मानमिच्छति शंखिनी कलहं तथा ज्ञानवं विशुद्धैः स्त्रीणां लक्षणं वा
छलक्षणं कुलवृद्धिर्यशोवृद्धिर्लक्ष्मीवृद्धिर्भवेद्यतः ॥ ॥ इति श्री सामुद्रिके स्त्रीजाति
लक्षणोऽध्यायः ॥ ॥ समाप्तश्चेतत्सामुद्रिकं स्त्रीपुरुषलक्षणसहितमिति भद्रं नोऽस्तु ॥

१२